

MEGADJA GÁBOR¹

Oakeshott kontra liberalizmus

Oakeshott versus liberalism

Absztrakt

Jelen tanulmány Michael Oakeshott brit filozófus liberalizmushoz való viszonyát tárgyalja. Oakeshottot a konzervatívok és a liberálisok is „saját halottjuknak” tekintették, így felmerül a kérdés, hogy kiknek van több joguk gondolati örökségéhez. Ez a vita annak ellenére zajlik, hogy Oakeshott egy esszéje címében is jelezte, hová tartozik (*Konzervatívnak lenni*). Az alábbi írás bemutatja, hogy milyen érvek alapján nevezték liberálisnak Oakeshottot, és miért állnak ezek gyenge talajon. Oakeshott saját korának liberálisaival (is) vitázott, legfőbb előfeltevéseiket nem fogadta el.

Kulcsszavak: liberalizmus, konzervatív, Michael Oakeshott, szabadság, autoritás, hagyomány

Abstract

This study examines the British philosopher Michael Oakeshott's relation to liberalism. It was believed that Oakeshott would be provided "funeral honors" by both liberals and conservatives, so the question arises, which of these two are more entitled to the legacy of his thoughts. This quarrel goes on despite the fact that Oakeshott indicated in one of his essay's title, where he belongs to (*On Being Conservative*). This essay outlines what arguments liberals put forward in order to claim Oakeshott one of their own, and why these arguments leave a lot to be desired. Oakeshott criticized his contemporary liberals (among others), and did not accept their primary presuppositions.

Keywords: liberalism, conservative, Michael Oakeshott, liberty, authority, tradition

¹ Eszmetörténész, a Századvég Politikai Gondolkodás Kutatóintézetének vezetője.

Se szeri, se száma azon kísérleteknek, melyek fontos szerzőket próbálnak belegyömöszölni valamely politikai-ideológiai tyúkketrecbe. Mivel a holtak nehezebben védekeznek az ilyen emberrablási kísérletekkel szemben, haláluk után mindenki saját – pontosabban: saját klubja, pártja, meggyőződése, krédója – halottjának tekinti őket.

Két probléma merül fel általában az ilyen eljárásokkal. Először is, a gondolatgazdag szerzők nehezen, vagy sehogy sem illeszthetők be az éppen aktuális politikai küzdelmek érvkészleteibe. Kampány- vagy PR-szempontról a gondolatoknak rövid távú használati értékük van, ezért szükségszerűen erőszakot fognak tenni a szerencsétlen szerzőn, amikor ki akarják sajátítani a művét. Másrészt az is probléma, ha az adott szerző valóban létező meggyőződését, elfogultságait akarják utólag eltörölni, hogy hozzáigazíthassák az aktuális kánonhoz. A mai egyetemi világban ez jellemzően úgy jelenik meg, hogy az abban domináns baloldali-liberális miliőhöz igyekeznek csonkítani egy-egy szerzőt.

Valami ilyesmi történhetett Michael Oakeshott-tal is. Igaz ugyan, hogy filozófus volt, nem politikus, és közvetlenül nem vett részt párt-politikai csatározásokban,² ettől azonban még egy adott időben egy adott helyen élt, nem a senki földjén vagy a fellegek között – és gondolkodása azt sugallja, hogy nem is lehetséges emberként élni a fellegek között. Volt meggyőződése, állásfoglalása, részese volt vitáknak, még ha ezek nem is pártpolitikai viták voltak. Életében nem volt kérdéses, hogy Oakeshott tory,³ és hogy bírálatának célpontjai a különféle kollektivistá vállalkozások mellett korának doktriner liberálisai is voltak.

Halála után azonban kezdetét vette az emberrablási kísérlet, az akadémiai szféra a saját világképéhez kívánta igazítani Oakeshott életművét. Oakeshott állítólagos „liberalizmusát”⁴ gondolkodásának négy fő elemével szokták igazolni: 1) szkepticizmusával, 2) individualizmusával, 3) a törvény uralma és a hozzá erősen kapcsolódó civil társulás eszményével és 4) a társalgás metaforájával. Ám ezek közelebbi vizsgálata

² Kontrasztként érdemes Roger Scrutont említeni, aki sokkal inkább részt vett gyakorlati politikai ügyekben.

³ Áruklodó lehet például *Konzervatívnak lenni* című esszéje.

⁴ Oakeshott liberalizmushoz való igazításának a két legfőbb apostola Paul Franco és Terry Nardin.

Olcsón és röviden lezárható lenne a „liberális volt-e Oakeshott” kérdése azzal a válasszal, hogy kedvenc politikusa Enoch Powell volt. Powell liberálissá maszkírozásának kísérlete komoly feladatnak mutatkozik, amely kétségkívül vidám pillanatokat okozna a kísérlet szemtanúinak.

során kiderül, hogy nem feltétlenül igazolják egy szerző – jelen esetben Oakeshott – liberális meggyőződését; másrészt ha csak ezekre helyezik a hangsúlyt, figyelmen kívül hagyják gondolkodásának más, nem kevésbé fontos elemeit. Bár Oakeshott számára fontos volt az egyéni szabadság ügye, ami talán a kisebbséghez sorolja őt a konzervatívok között, ám ez még nem teszi liberálissá. Továbbá tény, hogy nem vett részt ideológiai vitákban, és a liberalizmussal szembeni fenntartásai legtöbbször implicit módon jelentek meg, ám némely esetekben ezeket explicitté is tette.

Az alábbi írásban azt fogom bemutatni, hogy Oakeshott perben állt a liberalizmus legfontosabb elméletalkotóival, és gondolkodása ellentétes a liberalizmus központi állításaival.

1.

Az első kérdés nyilvánvalóan az: mi az a liberalizmus?⁵ Úgy tűnik, ahány liberális van, annyiféle liberalizmusról beszélhetünk. Vajon akik liberálisnak címkézik magukat, azok-e? És nevezhetünk-e liberálisnak olyanokat, akik elutasítják ezt a megjelölést? Tekinthető-e egységes ideológiának az, ami egykor a nacionalizmussal kötött házasságot, majd viszonyt folytatott a szocializmussal és egyéb baloldali ideológiákkal? A liberalizmus csak egyes politikai pártok sajátja, vagy egy egész korszakot jellemezhetünk uralmával? Létezik-e még ma liberalizmus?

A (poszt-)posztmodernben a meghatározhatatlan sokféleség látszik természetesnek, azonban a liberalizmus még egy olyan kor szülötte volt, amely kifejezetten gondolati egységességre, világosságra törekedett. A liberalizmus az „értelem korának” szülötte, így magán is viseli annak jegyeit.

A „liberális” kifejezés, mielőtt politikai ideológiává vált, sokkal általánosabb, nem politikai jellemzőkre utalt: nyitott szellemre, nagylelkűségre, emberiességre és hasonlókra.⁶ Politikai jelentőségre a 19. században tett szert, felfogása jellegzetesen modern, sőt: azt is lehet

⁵ „A jó ég tudja, hogy napjainkban mit jelent a »liberális« szó”. *A politika és a szavak*. Oakeshott 2001, 456.

⁶ Ez okozza azokat a zavarokat, amikor az ilyen típusú embert keverik a későbbi ideológiai jelzővel, vagy amikor az angol szövegekben megjelenő *liberal education* kifejezést csatolják

mondani, hogy a liberalizmus a *par excellence* modern ideológia, hiszen a konzervatív gondolkodás magától értetődően, azonban még a liberalizmusra adott szocialista válasz is tartalmaz legalább nyomokban modernitásellenes elemeket. A liberalizmus ezzel szemben a modernitás győzelmi indulója, amely egy olyan politikai erkölcs megalkotását tűzte ki célul, amely „az értelem egyetemesen érvényes alapjaira épül”,⁷ és mentes az uralom és rend felvilágosodás előtti igazolásaitól, a vallás és a hagyomány érveitől. A liberalizmus célja Locke-tól Rawlsig olyan racionálisan evidens elvek kidolgozása volt, amelyek a politikai rend erkölcsi megalapozásául szolgálnak, amelyeket minden értelemmel bíró ember beláthat, és amelyek alapján kijelölhető a kormányzat feladata és mozgástere.

Noha úgy tűnhet a mából visszatekintve, hogy sokféle liberalizmus létezik, valójában a „liberalizmus egyetlen tradíció, nem pedig két vagy több hagyomány”, a „liberalizmus egységes szemléletmód”.⁸ Ha pedig egységes gondolkodási hagyományról beszélünk, a különféle liberalizmusoknak olyan ismérvekkel kell rendelkezniük, melyek összekötik őket. Mik ezek az ismérvek?

Először is, a liberalizmus mindig *individualista*, tehát minden esetben az egyén felől közelít, és minden közösségi elvárással szemben az egyénnek biztosít elsőbbséget. Másodsorban a liberalizmus mindig *egalitárius*, legalábbis erkölcsi szempontból (a szocializmussal flörtölő liberalizmus gazdasági szempontból is az). Harmadrészt a liberalizmus mindig *univerzalista*, „mivel az emberi fajt egységesnek tekinti, és másodlagos jelentőséget tulajdonít a sajátos történeti társulásoknak és kulturális formáknak”. Végül, a liberalizmus *meliorista*, azaz hisz a társadalmi és politikai intézmények jobbítható és tökéletesíthető mivoltában.⁹ Ezek tehát azok az elemek, amelyek a különböző változatok ellenére egységes arculatot adnak a liberalizmusnak, *liberalizmussá* formálják a liberalizmusokat.¹⁰

a liberális ideológiához: az előbbi az *artes liberales*re utal, azaz a középkori hét szabad művészetre, aminek bajosan lehet bármi köze 19. századi ideológiákhoz.

⁷ Gray 1996a, 122. A liberalizmus „nem pusztán lokálisan, hanem elvileg egyetemesen érvényes”, és a liberálisok követeléseiket „az egész emberiség követeléseinek tekintették”. Uo. 69.

⁸ Uo. 15.

⁹ Uo. 14.

¹⁰ A Gray által megfogalmazott kritériumok csak erős megkötésekkel elfogadhatóak. A közép-európai liberalizmus nem, vagy nem *csak* individualista volt, hangsúlyosnak számított

A liberalizmus szándéka ennél fogva egy olyan univerzális, értelemre alapozott politikai rend létrehozása volt, amelyben érvényesül az *egyenlő szabadság* elve, amely jogokban kifejezve minden embert *mint embert* megillet. Az elképzelés szerint minden ember természettől fogva szabad, és e szabadságot kell védelmezni azáltal, hogy alkotmányos keretek közé szorítják a kormányzatot. A liberálisok tehát mindig posztulálják a *természetes jogok* valamely elméletét, és e jogok felfogásuk szerint bármilyen kormányzat felállítása előtt már léteznek, megelőzik a kormányzat létét.

„A természetes jogok elmélete szerint alapvető erkölcsi igazság, hogy az emberi lények érvényes és súlyos igazságossági követelményeket támaszthatnak egymással, a társadalommal és a kormányzattal szemben. És az emberek nem valamilyen konkrét morális közösség tagjaiként vagy valamilyen pozitív jogrend alanyaiként rendelkeznek azokkal az erkölcsi jogokkal, amelyek alapján az igazságosság iránti igényüket megfogalmazhatják, hanem egyszerűen annál fogva, hogy emberi lények. Tehát a természetes jogok, melyeket ez az elmélet az embereknek tulajdonít, természetesek abban az értelemben, hogy mindenféle konvenciót megelőzően érvényesek, erkölcsi szempontból mindenféle társadalmi intézménynél vagy szerződéses megegyezésnél alapvetőbbek, továbbá természetesek abban az értelemben is, hogy azoknak a lényeknek a természetében gyökereznek, akik rendelkeznek velük.”¹¹

E természetes jogok kijelölik a kormányzat feladatait (az emberek jogainak védelme) és korlátait. Mivel a természetes jogok nem a kormányzattól származnak, ezért azokat a kormányzat nem is sértheti meg anélkül, hogy ne válna illegitimé: „[a] liberális kormányzat csakis korlátozott kormányzat lehet, mivel a liberális tradíció minden irány-

esetükben a közszabadság és alkotmányosság védelmének igénye az uralkodó önkényével és az idegen uralommal szemben. Elég, ha a magyar szabadelvűsége utalok itt, amely összefonódott a nemzeti önállóság ügyével, de a térség más országaiban, sőt Olaszországban és a „liberális” politikai jelzőjét először használó Spanyolországban is hasonló formában jelent meg. Gray az angolszász és francia liberalizmus jellemzőit írja le, és azért használtam az ő megközelítését, mert Oakeshott ezzel a domináns irányzattal vitázott.

¹¹ Gray 1996a, 69–70.

zata olyan jogokkal vagy igazságosság iránti igényekkel ruházza fel a személyeket, melyeket a kormányzatnak el kell ismernie, és tiszteletben kell tartania, és amelyeket a polgárok segítségül hívhatnak a kormányzattal szemben”.¹²

Akadnak szerzők, akik esetében vitatott vagy erősen vitatható, hogy a liberalizmust képviselték-e, néhányban azonban egyetértés mutatkozik. Ilyen John Locke, aki az *Értekezés a polgári kormányzatról* című művével a liberális-alkotmányos kormányzás alapelveit fektette le; Immanuel Kant, aki az autonóm racionális cselekvő ideálját rajzolta meg (és akire e tekintetben erősen hatott Rousseau); valamint John Stuart Mill, aki szerint morálisan megengedhetetlen, hogy az egyéni döntésekbe más is beleszóljon, hiszen az egyén tudja legjobban, mi a jó neki – hozzá szokás kapcsolni a liberalizmus köznapi és közkedvelt maximumát, amely szerint bármit szabadságomban áll megtenni, amivel nem sértem a másik ember ugyanilyen szabadságát.¹³

¹² Uo. 100.

¹³ Gray elemzése mellett lásd még Kekes 1999, 1.1. Nem tartozik a tárgyunkhoz, de Mill már a liberalizmus „útelágazása”, a szigorú klasszikus felfogás szemszögéből egyenesen kisiklatója, kapu a szocializmushoz. „Nézetei végső állapotát így foglalta össze: egyfajta szocializmus, módosított és nem tiszta demokrácia.” Lásd Molnár 2023, 293.

Az viszont megér egy hosszabb megjegyzést, hogy az ún. „skót felvilágosodás” (lásd Horkay Hörcher 1996) filozófusait is rendre a liberálisokhoz sorolják, sőt Gray szerint „[a] liberalizmus elveinek és alapjainak első átfogó, rendszeres kifejtése a skót felvilágosodás társadalomfilozófusainak és politikai gazdaságtani gondolkodóinak írásaiban található”. Még akkor is, ha „Hume-ot konzervatív gondolkodónak tekintik [...]” Gray 1996a, 44–45. Igaz, „[sz]ellemüket és beállítottságukat tekintve azonban a szkeptikus szabadgondolkodó tudósok a lehető legtávolabb állnak a felvilágosodás *philosophe*-jaitól”, hiszen egyrészt „nem hittek abban, hogy az emberi természetnek és társadalomnak lehet tudománya”, másrészt „egyetlen skót filozófus sem értett egyet azzal, hogy lehetséges vég nélküli fejlődés, vagy hogy a haladás szükségszerű”. Uo. 37, 39. Már csak az a kérdés, hogy ha a liberalizmus központi állításaival és a felvilágosodás hitével nem azonosultak, mi tette őket liberálissá és főleg a felvilágosodás képviselőivé. Hume integrálása a liberális panteonba ugyanannak a politikai asszimilációs eljárásnak köszönhető, amelynek Oakeshottot is alávetették. Így lesznek a felvilágosodás-ellenes gondolkodókból csupán a felvilágosodás egy másik ágának vagy irányzatának ágensei. A „skót felvilágosodás” egy 1900 környékén megalkotott fogalom, Hume-nak esze ágában sem lett volna magát felvilágosultnak tekinteni, hiszen a felvilágosodást bírálta. A korszakban világos volt mindenki számára, Hume melyik álláspontot képviseli: Joseph de Maistre, aki Berlin jóvoltából a „fasizmus” előfutára lett, külön fejezetet szentelt Hume-nak. Lásd de Maistre 2020, 11. fej.

2.

Értelmezésem szerint Oakeshott élesebben áll szemben az ideologikus gondolkodással, mint a konzervatív gondolkodók többsége: a „racionálizmus” ernyőfogalma tágabbnak tűnik, mint az, amit az „ideológia” fogalma szokott takarni.¹⁴ Erre utal az, hogy Hayeket is a racionalista stílus képviselői közé sorolja, holott ő a tervezést bírálta,¹⁵ miként az is, ahogyan a konzervatív beállítódást értelmezi és amilyen szerzőket fontosnak tekint annak megértése szempontjából: „nincs semmi ellentmondás abban, hogy valaki konzervatív a kormányzás dolgában, miközben radikális szinte minden egyéb tevékenység vonatkozásában. És, úgy vélem, Montaigne-től, Pascaltól, Hobbestól és Hume-től többet tanulhatunk erről a beállítottságról, mint Burke-től vagy Benthamtól.”¹⁶

Oakeshott kétségtelenül a szkeptikus hagyomány híve volt, ám a közkeletű felfogással szemben ez a szkepszis *nem* a bevált gyakorlatokkal, hagyományokkal, vallási szokásokkal szemben gyanakvó, sőt: azokat értékeli fel a racionalista konstrukciókkal és az ideális politikai berendezkedések elképzeléseivel szemben. A szkepticizmus egyszerre episztemológiai és politikai természetű: nem hisz a politika és erkölcs racionális megalapozási kísérleteiben, sem a politikai rend vagy a *conditio humana* tökéletesíthetőségében. A kettő Oakeshott esetében összekapcsolódik, ahogy a szkeptikus hagyományban másoknál is. Ahogyan nem lehetséges a tudat teljes kiürítésével biztos, demonstratív tudásra szert tenni, ugyanúgy nem lehetséges *ex nihilo* politikai rendet létrehozni.

Oakeshott persze nem volt *ab ovo* az absztrakciók ellen.¹⁷ Nem tagadta, hogy a valóságot eszméken keresztül ragadjuk meg; mégiscsak idealista gondolkodó volt. Ám értelmezése szerint az eszmék és abszt-

¹⁴ Egyik tanítványa, Kenneth Minogue is szűkebb értelemben használja az ideológia fogalmát. Minogue 2008, xi.

¹⁵ Oakeshott: *A politikai racionalizmus*. Uő. 2001, 139–140.

¹⁶ Uő.: *Konzervatívúnak lenni*. 2001, 452. Az összképhez hozzátartozik, hogy Oakeshott nem értett egyet azokkal, akik szerint a konzervatív cselekvésnek nem lehetséges általános leírása: „Jómagam nem osztom a széles körben elfogadott nézetet, mely szerint nem lehet (vagy, ha lehet is, nem érdemes megpróbálni, mert semmi jóval nem kecsegtet) értelmező és általános érvényű magyarázó elveket leszűrni abból, amit konzervatív cselekvésnek tekintenek.” Uo. 431.

¹⁷ Ő maga is élt velük és alkalmazta őket. Absztrakcióknak, ideáltípusoknak minősülnek a „hívó politika” és a „szkeptikus politika” elméleti szélsőségei, akárcsak az *universitas* és *societas*, *civil society* és *enterprise society* kategóriái.

rakciók a gyakorlat *következményei*, és nem fordítva. Az absztrakciók a megértés eszközei, nem pedig a cselekvés forrásai. A *praxis* megelőzi a reflexiót. A liberalizmus azonban – a többi ideologikus politikához hasonlóan – absztrakciók és eszmék megvalósítására törekszik. Nem véletlen, hogy a probléma ábrázolásához Oakeshott többször is Locke-ot, a liberalizmus egyik legfőbb tekintélyét választotta:

„Ezek az írások részint a politikai vulgarizálás iskolapéldái: bár egyáltalán nem tagadják egy politikai tradíció létezését vagy értékességét (politikailag valóban képzett emberek által íródtak), de egy tradíció kivonatos változatai, racionalizációk, amelyek rendeltetése az, hogy kiszűrjék egy tradícióból és elvont elvek együtteseként mutassák be az »igazságot«, ám úgy tesz ez, hogy ezenközben a tradíció igazi jelentősége veszendőbe megy. Kivált érvényes ez Locke *Értekezés a polgári kormányzatról* című munkájára, amely politikai puskaként ugyanolyan népszerű, hosszú életű és becses volt, miképpen a legkiválóbb vallási puska, Paley *Evidences of Christianity* (A kereszténység bizonyítékai) című írása.”¹⁸

A gyakorlat megelőzi az absztrakciót, és a politikai ideológiák is valójában létező gyakorlatok, politikai viszonyok kivonatai. Ez nem mond ellent annak, hogy találkozhatunk bizonyos elvekkel, ám ezek az elvek nem a semmiből, vagy a *recta ratió*ból származnak, hanem a gyakorlat párlatai vagy sűrítményei: „Természetesen meg lehet fogalmazni bizonyos elveket, amelyek – úgy tűnhet – pontosan meghatározzák azt a fajta kérdést, amellyel egy meghatározott tevékenység kapcsolatos; ezek az elvek azonban a tevékenységből erednek, s nem a tevékenység ered az elvekből.”¹⁹ Valójában „[m]inden tényleges cselekvés, minden meghatározott tevékenység a tevékenységek egy már létező idiómájában jön létre”.²⁰ Cselekvés, gyakorlat nélkül nem lennének elvek, és semmiféle elv megfogalmazásáig sem tudnánk eljutni, ha azokat nem előzné meg valamilyen létező gyakorlati tevékenység.

¹⁸ Oakeshott: *A politikai racionalizmus*. Uő. 2001, 143. Lásd még: *A politikai képzés*. Uo. 160–161.

¹⁹ Uő.: *A racionális cselekvés*. 2001, 209.

²⁰ Uo. 211.

Ezzel szemben az ideológiai irányzatok „[f]eltételezik, hogy a politikai ideológia az előzetes intellektuális elhatározás terméke, s azt is, hogy mivel ez egy olyan elvrendszer, amely önmagában semmit sem köszönhet a társadalom viszonyaival való foglalkozásnak, képes meghatározni és irányítani ezt a tevékenységet. [...] A politikai ideológia távolról sem a politikai tevékenység félisten szülője – nagyon is evilági mostohagyermeké annak. [...] egy olyan eszmerendszer, amely abból a viselkedésmódból absztrahálódott, ahogyan az emberek a számukra már megszokott módon eljárnak a saját társadalmuk viszonyaival való foglalkozásuk során. [...] az ideológia nem a politikai tevékenység előtti előzetes elhatározás terméke, hanem a politizálás módozatáról való gondolkodásé. Röviden, a politikai tevékenység megelőzi a politikai ideológiát [...]”²¹

A liberalizmus (és általában az ideologikus politika) aztán ezeket a kivonatokat, absztrakciókat veszi alapul, ezeket akarja a valóságba átültetni, és ezek hiányát kéri számon a gyakorlati politikán. A létező viszonyok szerint készült kivonatok alapján aztán az *emberi szabadság univerzális igényeit* fogalmazza meg, ahogy a Locke által kivonatolt elvek jelentek meg „természetes jogokként” az amerikai alapítók gondolkodásában.²² A tényleges jogok viszont mindig csak egy adott helyen és időben létezhetnek, egy adott történeti fejlődés hozza létre őket, azokból nem ragadhatók ki. Az ideológiák mégis azzal próbálkoznak, hogy elválasztják a felfedezett igazságokat a konkrét helytől és időtől, és univerzális érvényt adnak nekik.

²¹ Uo. 159. (Kiemelés tőlem – M. G.)

²² „Az amerikai telepesek beállítottsága, az uralkodó intellektuális stílus és politikai habitus tehát már jóval a Forradalom előtt racionalista volt. [...] Jefferson és az amerikai függetlenség többi szellemi vezérének ugyanis az az ideológia inspirálta, amelyet Locke szűrt ki az angol politikai tradícióból. Ezek az emberek készek voltak elhinni [...], hogy egy társadalom megfelelő szervezése és ügyeinek megfelelő vitele elvont elveken nyugszik, nem pedig egy tradíción, melyet, mint Hamilton mondta, »régi pergamenek és megsárgult feljegyzések között kell keresgélni«. Ezeket az elveket nem civilizációs termékeknek tekintették; szerintük természetes úton jöttek létre, s »íródtak bele az emberi természet nagy könyvébe«. [...] »Az amerikaiak az első nép, amely lehetőséget kapott a Gondviseléstől arra, hogy megfontolja és eldöntse, milyen intézményrendszerben éljen. Az összes többi alkotmány erőszakból vagy véletlenszerű körülményekből született, s ezért valószínűleg távolról sem tökéletes...« A Függetlenségi Nyilatkozat a *saeculum rationalisticum* jellegzetes terméke. [...] Nem véletlenül vált a racionalizmus politikájának egyik szent dokumentumává, amely, a francia forradalom hasonló dokumentumaival egyetemben, számos későbbi kísérlet ihletője és mintája lett a társadalom racionalista átalakítására.” Uo. 144–145.

„Ennek legfőbb esete a modern korban a szkeptikus filozófia *mésalliance*-a volt a természeti jogok politikájával és a republikánus elvekkel. [...] Mindig is erős volt az a késztetés, hogy biztosak legyünk afelől: a mi berendezkedésünk és a viselkedés megengedett módjai nem csupán pusztán tény és szokás, hanem maga az »igazság«, az »igazságosság«, és olyan »biztosak«, hogy nem befolyásolja őket sem az idő, sem a hely viszontagságai. Ez a késztetés azonban igazából a hívő politikához tartozik. Történetileg, a szkeptikus politika esetében ezt fertőzésnek kell tekinteni, amit a hívő politikától kapott el [...] Ennek az alapját abban a képzetben kell keresni, hogy a jogok és kötelességek védelme »természetes«, és az, hogy a természetes voltuk miatt védeni kell őket [...] Az a gondolkodó, aki ebbe az irányba vezette Európát, John Locke volt [...] olyan szkeptikus, aki figyelmetlenségéből a hívő politika szótárát erőltette a kormányzás szkeptikus értelmezésére. [...] abból a megszokott helyzetből, amelyhez az emberek a viselkedésüket igazították, átplántálta az úgynevezett természetes jogok és kötelességek világába, amivel pont a szkeptikus értelmezés lényegétől fosztotta meg őket azért, hogy abszolúttá és állandóvá tegye azokat, amilyenek a szkeptikus felfogás szerint nem lehettek. A politikai szkepticizmust ebből a »természetes jogok« politikájával kötött természetellenes szövetségből nem Bentham kritikája mentette meg – aki nem is volt eléggé kritikus –, hanem Burke és Hegel zsenialitása.”²³

Egy liberális számára az emberi szabadság és jogok egyetemes érvényre tartanak igényt, időtől és tértől függetlenül érvényesek. Ezzel szemben Oakeshott felfogása partikularista: a tudás – kiváltképp a politikai, gyakorlati tudás – konkrét hagyományokban létezik, ezért szükségszerűen *helyi emberi értelem alkotása*,²⁴ amit nem lehet univerzalizálni vagy exportálni: „[...] időnként abba a hibába esünk, hogy azt hisszük: az intézmények (és különösen a politikai intézmények) ide-oda mozgat-

²³ Oakeshott 2020, 141–142. Locke, úgy tűnik, szúrós szálla volt Oakeshott szemében.

²⁴ Oakeshott 2003, 177.

hatóak, mintha nem is a cselekvés idiómái, hanem egy gépezet részei lennének”.²⁵

Az általánosságban vett „emberi szabadság” Oakeshott szerint nem létezik, mert nem az ember vagy a politikai rend létezését megelőzően fogalmazódik meg annak kívánalma. Egy létező politikai gyakorlat ismerete nélkül, mintegy égből pottyant ideaként nem ragadható meg a szabadság, és nem azért, mert ez nem kívánatos, hanem azért, mert egyszerűen képtelenség.

„Csakhogy az elérhető »szabadság« nem egy függetlenül és előre megfogalmazott »eszmény« vagy álom: a tudományos hipotézishez hasonlóan olyan valami, ami már benne rejlik egy konkrét viselkedésformában. A szabadság, akárcsak a vadpástétom receptje, nem egy világos eszmény: nem egy »emberi jog«, amelyet deduktív módon le lehet vezetni az emberi természet valamiféle spekulatív fogalmából. Az általunk élvezett szabadság nem más és nem több, mint bizonyos fajta viszonyok és működés: az angol ember szabadsága nem valami olyasmi, aminek példája a *habeas corpus* működése; nem, ez a szabadság épp ehhez a működéshez való hozzáférhetőség maga. És az a szabadság, amelyet élvezni szeretnénk, nem a mi politikai tapasztalatainktól függetlenül és előre megfogalmazott »eszmény«, hanem pontosan az, ami már régóta benne van a politikai tapasztalatainkban.”²⁶

Létezik egy olyan felfogás is, amely szerint a ma konzervatívjai a tegnapi liberalizmust védelmezik (jellemzően ez volt a 70-es évek neokonzervatívjainak meggyőződése), ám ez a megközelítés megfelelnek arról, hogy a tegnapnak is voltak konzervatívjai, és azok nagyon is

²⁵ Uő.: *A politikai racionalizmus*. 2001, 215–216. Lásd *A politikai képzés*. Uo. 169. „Ha például az angol politizálási módszert kell a világ egy másik tájára átplántálni, akkor valószínűleg célszerű először valamiféle »demokráciává« lerövidíteni, és csak azután bepakolni és útnak indítani külföldre. [...] Mert az ideológiai politizálás azt sugallja, hogy a választott politikai ideológia ismerete átveheti a helyét a politikai viselkedési hagyomány megértésének. [...] Egy társadalom viszonyait nem viselkedési módzatokként, hanem egy olyan gépezet darabjaként mutatják be, amelyeket válogatás nélkül lehet szállítani a nagyvilágba.” Uo. 162.

²⁶ Uo. 161. Mint már említettem, van a liberalizmusnak olyan „partikuláris” változata, amelyre ez a kritika nem vonatkozik, a közép- és kelet-európai liberalizmusok jellemzően ilyenek. Gray szerint persze az a liberalizmus, amely a nacionalizmussal társul, felszámolja önmagát, és ez vetett véget a liberalizmus korszakának. Lásd Gray 1996a, 55.

hasonló szempontok alapján bírálták a tegnap liberálisait: ha belenéznünk Burke, de akár de Maistre vagy mások írásaiba, ugyanúgy az ideologikus mivoltuk, dogmatizmusuk, univerzális és racionális megalapozásra és berendezkedésre való törekvéseik miatt (no és az ezekből fakadó katasztrofális gyakorlati következmények végett), valamint a helyi, történeti változatok iránti érzéketlenségük miatt bírálták a tegnap liberálisait, mint a maiak.

Összességében a liberális univerzalizmus és a konzervatív partikularizmus szembenállása állandó e címkék megjelenése óta, és ezen érdeemben csak a neokonzervatív irányzat változtatott, amely átvette a liberálisok univerzális és természetjogi politikai igényeit.

3.

Való igaz, hogy Oakeshott – szemben a konzervatívok jelentős többségével – erőteljesen individualista volt, az egyéni szabadság védelmezője. Ám akik pusztán erről beszélnek, azok elfeledkeznek arról, hogy individualizmusa elválaszthatatlan decizionizmusától és az *autoritás* hangsúlyozásától, valamint arról is, hogy ez az individualizmus a szkeptícizmuson alapul, és nem a magabiztos, saját tudását minden más fölé helyező radikális képzetén.

Az egyéniséget Oakeshott történeti és logikai értelemben is összekapcsolta az erős, központi, szuverén kormányzat feltételével. Az egyéniség ugyanis csak egy központi hatalom révén szabadulhatott meg minden más közösség (céh, egyház, helyi közösség) nyomásától.²⁷ Ez esetben kifejezetten *erős* kormányzatról van szó, hiszen „rend nélkül nem valósulhattak meg az individualista törekvések”.²⁸ Másképpen: a rend szüli a szabadságot. A szuverén hatalom által garantált rend keretei között az egyének szabadon követhetik saját szubsztantív céljaikat. A politikai vagy civil társulás a tevékenységek széles körét jó-

²⁷ Oakeshott individualista felfogása valóban szemben áll az általában konzervatívnak tekintett közösségelvű nézettel, amely épp az ilyen köztes közösségek tekintélyének hanyatlását fájilja. Vö. például Nisbet 1990. Igaz, ő is a kollektívizmussal és a totalitarizmussal kötötte össze az elveszett közösségek visszahozatalát célzó politikai törekvéseket.

²⁸ Oakeshott: *A tömegek és a képviseleti demokrácia*. Uő. 2001, 401.

váhagyja,²⁹ és nem szól bele az egyének törekvéseibe vagy céljaiba, ám ennek feltétele az, hogy az egyének elfogadják a szuverén hatalom létét és e szuverenitás feltétlen, megfellebbezhetetlen voltát. E szuverenitás Oakeshottnál – Hobbes nyomán – egy és oszthatatlan, nincsenek „fékek és ellensúlyok”, a szuverenitás megosztása és hasonlók. Az individualizmus garanciája az erős, szuverén hatalom megléte, amelynek parancsai megkérdőjelezhetetlenek.

Az autoritás Oakeshottnál egyértelműen *parancsban* fogalmazódik meg, nem pedig az Értelemből vagy a Természet Törvényeiből levezetett elvek formájában, amelyeket igazolni kell, és igazolásuk során racionálisan vitathatóvá válnak: „A főhatalom az akarás útján történő törvényalkotás joga. A szuverén ennél fogva nincs alávetve a törvénynek, mert a törvény kötelezettséget teremt, nem jogot. Nincs alávetve az *értelemnek* sem, mert az *értelem* semmit sem teremt, sem jogot, sem kötelezettséget.”³⁰

A törvények tekintélyüket a törvényhozó hivatala ismert és elismert mivoltának köszönhetik. E felfogás szemben áll azzal, amelyben „az uralmi szabályozást akkor azonosíthatjuk a legitim hatalom gyakorlásával, amikor az a felfogás uralkodik, hogy az ily módon érvényesített kötelezettségek nem az uralmi szabályozó hivatal tekintélyéből erednek, hanem Istentől vagy a Természettől. Ez a Függetlenségi Nyilatkozat fantázia szülte tana, mely alapján a kormányzatok kizárólag azért léteznek, hogy *biztosítsák* azokat a jogokat, amelyek előírására nincs tekintélyük, az alattvalók »beleegyezése« pedig csak azt a hatalmi apparátust legitimálja, amelyik e jogbiztosítás fenntartásához szükséges.”³¹

A törvény uralmának képzetét Oakeshott kifejezetten meg akarta óvni a liberális természetjogi elképzelésektől, amelyek a rációhoz vagy bármely más külső forráshoz csatolták volna a törvény legitimitását. Sőt Oakeshott szerint az egyéni szabadság kifejezetten az *értelemmel* szemben szorul védelemre: „És már láttuk, hogy az *uralkodó* parancsa-

²⁹ Gray szerint épp a civil társulás képe az, ami Oakeshottot a klasszikus liberalizmushoz köti, ám a civil társulás elvárása – hogy ti. semmiféle menedzseri, gazdasági, kulturális vagy egyéb feladatot ne lásson el – utópisztikus, és különösen a posztmodern, fragmentált politikában lehetetlenség. Lásd Gray 1996b, 42–46.

³⁰ Oakeshott: Bevezetés a Leviatánba. Uő. 2001, 329.

³¹ Uő.: *A politika és a szavak*. 2001, 463.

ként értelmezett törvény olyan szabadságot hordoz magában, ami hiányzik az *értelemmel* vagy a szokással azonosított törvényből: nem a *tekintély*, hanem az *értelem* rombolja az egyéniséget. És természetesen a törvény hallgatása is növeli a szabadságot: ahol a törvény hallgat, ott az egyén a maga ura.”³² A ráció érvei kényszerítő erejűek, a tekintély azonban csak engedelmességet követel, nem egyetértést vagy konszenzust.

Érdemes e ponton megjegyezni, hogy az *értelem* a liberális kánonban jellemzően a felszabadítás eszköze, míg az autoritás az elnyomásé. Oakeshott ennek fordítottját vallja. A racionalizmus és az ideológia nem felszabadítja az embereket, hanem szűkíti és korlátozza az emberi cselekvésben inherens szabadságot.³³ Ezenfelül, ahogy Gray leírásából látható, a liberálisok kifejezetten az *értelemre* alapozzák a politikai rendet, míg Oakeshott szerint „a *lex* nem vezethető le az Értelem úgynevezett parancsaiból”.³⁴ A választás, döntés ugyanis sosem „racionális”, nem igazolható ilyen módon, mindig tartalmazza az önkényességet (*arbitratio*). *Auctoritas, non veritas facit legem*.

Az egyén tehát Oakeshott elképzelésében szabadon választhat tartalmi céljai között, ám eközben figyelembe kell vennie a játék szabályait, azaz a törvényeket. E törvényeket egy szuverén tekintély alkotja meg, amely tekintély nem kérdőjelezhető meg: a törvény tekintélye független a tartalmától. E törvények helyeslése vagy helytelenítése nem hatálytalanítja a törvényeket, és ezek nem is igénylik a kormányzottak beleegyezését. Oakeshott gondolkodásában a törvény uralma és a legitim autoritás nincs összekapcsolva a demokrácia participatív igényével, sem a racionális, érvelő diskurzus bizonyítási kényszerével. Nincs szükség az „általános akaratra” sem, mert a szuverén – ahogy Hobbes-tól tudjuk – nem összesíti, hanem *helyettesíti* a sokféle akaratot. A törvények nem jelenítenek meg semmiféle partikuláris érdeket, és a törvény uralma nem feltételez semmilyen partikuláris alkotmányt vagy procedúrát, sem természetes erényeket (karizmát, bölcsességet, pru-

³² Uő.: *Bevezetés a Leviatánba*. 2001, 334.

³³ Ez a nézet némi rokonságban áll Hannah Arendt megközelítésével. Arendt és Oakeshott gondolkodásában több közös van, mint első blikkre gondolnánk. Lásd Canovan 1997, 11–32.

³⁴ Oakeshott 2003, 139.

denciát). A törvény uralma önfenntartó, önmegalkotó, önmagával fogalmilag konzisztens módja az emberi társulásnak: „a törvény illetékessége maga is a törvény dolga”.³⁵

4.

A liberális kánonban domináns elképzelés, hogy a kormányzottak implicit vagy kifejezett beleegyezése szükséges ahhoz, hogy a törvények és kormányzás legitimek legyenek. Azon törvények, amelyek e beleegyezést és konszenzust nem élvezik, „igazságtalanok”. Ahogy Kant megfogalmazta: „Semmi kötelezettségem nincs az isteni, általam csupán az ész segítségével megismerhető törvények tekintetében, csak amennyiben magam is hozzájuk adhattam hozzájárulásom.”³⁶

Oakeshott Hume-ot,³⁷ Hobbest és Burke-öt követte e tekintetben. A kormányzatok nem konszenzus révén jönnek létre, a politikai rend születésünk előtt is létezett, melyet nem lehet kedvünk szerint eltörölni és újrakezdeni³⁸ azon megfontolások alapján, hogy az „igazságos” vagy „igazságtalan”. Oakeshott számára a *civitas* nem igényli, hogy az általa megteremtett viszonyok helyesléssel találkozzanak.³⁹ Ha valaki élvezi a *civitas* viszonyait – a rendezett, békés, civilizált életet –, engedelmeskednie kell a törvényeknek.⁴⁰ A törvény uralma nem igényel konszenzust, mivel nem kötődik a közös jó vagy a közös akarat képzeletéhez, elvárásaihoz.

³⁵ Oakeshott 1999, 151.

³⁶ Kant 1985, 19. Ugyanez a gondolat megjelenik Locke-nál is: „Ezáltal minden egyes ember, a leghitványabb emberekkel együtt, alattvalója lett azoknak a törvényeknek, amelyeket mint a törvényhozó hatalom részese ő maga hozott.” Locke 1986, 104, 123.

³⁷ Lásd főleg Hume 1994, 225–246.

³⁸ Azon gondolathoz, hogy minden generáció újrakezesheti, nulláról felépíthet egy új politikai rendet lásd például Paine 1991, 7–38.

³⁹ Oakeshott 2003, 152–153. „[...] és sokakkal elhitette, hogy a társulás alapelve egy államban nem az állam kormányzatának tekintélyében keresendő, hanem a *kormányzat tevékenységét jóváhagyó konszenzusban* – ami egy modern államban természetesen soha nem létezik. A *politika és a szavak*. 2001, 460. (Kiemelés tőlem – M. G.)

⁴⁰ Ismeretes, hogy Oakeshott leginkább a játékhoz – például a kriketthez – hasonlította a törvény uralma viszonyait. Hasonlóan érvelt Arendt is. E játékszabályok már azelőtt is léteztek, hogy mi beléptünk volna a játékba, és nem vehetünk részt benne, ha nem engedelmeskedünk azoknak. És ahogy Oakeshott, úgy Arendt számára is a törvények inkább „direktívák”, semmint imperatívuszok, konkrét köteleességek. A törvények „úgy igazgatják az emberi érintkezéseket, ahogy a szabályok a játékot”. Arendt 1970, 97.

Oakeshott számára – miként Hobbes számára is – nem létezik „igazságosság” a politikai társulás létezését megelőzően: „Hobbes szerint minden erkölcsi kötelezettség a *törvényből* ered; ahol nincs törvény, ott nincs kötelezettség és nincs különbség igazságos meg igazságtalan cselekvés között [...] Csak az az »igazságosság« értelmezhető, amely inherens magában a politikai rendben”:⁴¹ „Következésképpen az *igazságosság és igazságtalanság* fogalmairól csak akkor beszélhetünk, ha már létrejött egy olyan kényszerítő erő, amely büntetés kilátásba helyezésével nagyobb félelmet ébreszt bennünk, mint amekkora előnyt megállapodásaink megszegésétől remélhetnénk, s így mindenkit egyformán a megállapodások betartására kényszerít [...] Ilyen kényszerítő erő azonban az állam megalapítása előtt nem jöhet létre.”⁴²

Nincsenek sem olyan jogok, sem olyan törvények, amelyek megelőzik a politikai társulás létét. Nem létezik az a „menny”, amelyhez Locke polgára fellebbezni volt jogosult.⁴³ Ha volna egyetemes egyetértés azt illetően, hogy mi a jó és mi a rossz, mi az igazságos és mi az igazságtalan, hatalomra sem lenne szükség.⁴⁴

Oakeshott törvény uralma idiómájának nincs köze azon elképzelésekhez, amelyek „láthatatlan alkotmányokhoz”, „feltétlen és sérthetetlen emberi jogokhoz” vagy hasonlókhöz kötik a politikai rend igazságos mivoltát. Mint hangsúlyozza, logikai lehetetlenség, hogy a *lex* (törvény) szükségszerűen *feltételes* előírásainak *jus*-a (igazságossága) *feltétlen* értékekből következhetne. Továbbá e feltétlen jogok és követelések

41 Oakeshott: *Az erkölcsi élet Thomas Hobbes írásaiban*. Uő. 2001, 360.

42 Hobbes 1970, 123–124.

43 „Mert ha erőszakot alkalmaznak és igazságtalanságot követnek el, az erőszak és igazságtalanság marad, még ha az igazságszolgáltatásra kijelölt személyek követik is el, és ha megpróbálják is szépítgetni jogi formákkal, jogi ürüggyel és a törvény nevével [...] ott *háború folyik* az áldozatok ellen, akiknek ilyen esetekben – mivel a földön sehová sem fordulhatnak igazságszolgáltatásért – nem marad más lehetőségük, mint hogy a mennyhez forduljanak orvoslásért.” Locke 1986, 53.

44 „Mert ha feltételezzük, hogy az emberek nagy sokasága a mindannyiunkat féken tartó köz hatalom nélkül is egyetértésre tud jutni az igazságosság és a többi természeti törvény betartása tekintetében, akkor ugyanolyan joggal feltételezhetnénk azt is, hogy az egész emberiség ugyanilyen magatartást képes tanúsítani, s ez esetben nem jönne és nem is kellene létrejönnie semmiféle világi kormánynak vagy államnak, mert akkor elnyomás nélküli béke uralkodnék.” Hobbes 1970, 146–147.

többszörre olyan szubsztantív érdekeket takarnak, amelyek szembenemnek a *lex* nem instrumentális jellegével.⁴⁵ Nem léteznek külsődleges, a törvény uralmán kívüli „igazságossági” kritériumok.

„Amit a társulás e módja megkíván a törvény *jus*-ának meghatározásához, az nem absztrakt kritériumok egy készlete, hanem a morális diskurzus egy megfelelően argumentatív formája, amely nem foglalkozik általánosságban az emberi viselkedés helyességével vagy helytelenségével, hanem szűken azokra a feltételes kötelességekre fókuszál, amelyeket a törvény kiró, nem hagyva magát eltéríteni prudenciális és konzekvencionális megfontolásoktól, elszigetelve a lelkiismeretes tiltakozás hamis kívánalmaitól, kisebbségek különleges kezelésétől, és, amennyire csak lehet, az aktuális erkölcsi butaságoktól. És aminek nincs helye benne, az egyrészt egy úgynevezett jogok jegyzéke (azaz, a *jus* feltételezett feltétel nélküli elvei, melyek törvénynek álcázzák magukat), vagy egy független hivatal és apparátus, amely azzal van megbízva, hogy elbírálja a törvény *jus*-át, és felhatalmazást kap arra, hogy egy törvényt inautentikusnak nyilvánítson, amennyiben azt »igazságtalannak« találja.”⁴⁶

Oakeshott e passzusban kifejezetten azon politikai elvárásokkal szemben érvel, amelyeket a liberálisok rendre megfogalmaznak. Oakeshott hobbesiánus felfogásában – az egyéni szabadság védelme mellett és azzal szoros összefüggésben – erőteljes deciozionista, autoritárius elemek jelennek meg. Mi több, Oakeshott explicit módon is kifejtette, hogy az ő törvény uralma felfogása – a törvény uralma mint civil társulás – nem feleltethető meg a liberális teóriának:

„A »liberalizmus« azzal foglalkozott, amit én a »szuverenitás« fenyegetésének neveztem, és az annak csökkentésére szolgáló alkotmányos eszközökkel. Ha volt bármiféle elméleti megfejtése az államra vonatkozóan, az egy »természetes jogokat« garantáló társulás volt, mint olyan polgári állapot, amelynek a viselkedés

⁴⁵ Oakeshott 1999, 155.

⁴⁶ Uo. 156.

során kell megmutatkoznia, a fenyegetést pedig abban fedezte fel, hogy az uralmon lévők hajlamosak korlátozni e jogok élvezetét a hatalom gyakorlása révén. Ám e »természetes jogok« a dolgok olyan szubsztantív állapotának élvezetét kezdték jelenteni, amelyeket csak hatalomgyakorlással lehet biztosítani (például foglalkoztatás, orvosi felügyelet, oktatás), és következésképpen ami fenyegetésnek tűnt, az nem egy uradalmi menedzseri kormányzat lett, hanem egy olyan kormányzat, amely kudarcot vallott uradalmi hivatala tekintetében abban, hogy biztosítsa alattvalói számára e viszonyok élvezetét, vagy egy olyan, amely hasonló, de elavult viszonyokat kényszerített rájuk, például vallási egyformaságot. Locke felfedte, hogy tökéletlen a civil társulásról alkotott felfogása, amikor a végrehajtó (és nem a bírói) uralomhoz kapcsolta azt a hatalmat, »amely gondoskodik a megalkotott és továbbra is érvényben lévő törvények végrehajtásáról«. *Értekezés a polgári kormányzatról*, § 144.⁴⁷

A törvény uralma Oakeshott-féle idiómájának semmi köze a szubsztantív „igazságossághoz”, a „természetes jogokhoz”, sem bármi máshoz, amit a liberálisok csatolnak e képzethez. Sőt: az ő koncepciója egyenesen a liberális törvény uralma idióma, azaz a *lex iniusta non est lex* tagadása: „autentikus *lex* nem lehet *inius*”.⁴⁸ A szabály értéke nem „igazságosságának” köszönhető, hanem állandóságának.⁴⁹ Oakeshott szkepticizmusához és individualizmusához a szuverenitás és autoritás, a főhatalom hangsúlyozása társul, amely rokonítható Szent Ágoston, de Maistre, Hobbes és Schmitt felfogásával.⁵⁰

A másik különbség a liberálisok által vallott törvény uralma képzet és Oakeshott idiómája között, hogy előbbieket jellemzően a törvények *személytelen* jellegét hangsúlyozzák, vagyis azt, hogy az emberek a tör-

⁴⁷ Oakeshott 2003, 245, 2. jegyzet

⁴⁸ Oakeshott 1999, 171.

⁴⁹ Oakeshott 2020, 133.

⁵⁰ „A társadalom mindig politikai abban az értelemben, hogy tartalmazza a hierarchiát és annak élén a fejedelmet, főhatalmat, akárcsak Hobbes, Oakeshott, Weber és Schmitt esetében.” Molnár 2023, 109. Nem elfelejtve persze lényegi különbségeiket, például hogy – többek között – Schmitt a szuverenitás fogalmát a kivételes állapot kifejtése során hangsúlyozta, míg Oakeshott épp a „normál állapot”, a *civitas* viszonyainak leírása során alkalmazta.

vényeknek, és ne embereknek engedelmeskedjenek.⁵¹ Igaz ugyan, hogy Oakeshott is a formális törvények híve volt, ám szerinte „[a] törvény [...] az uralkodó parancsa”.⁵² A törvények formális mivolta mindössze arra utal nála, hogy azok nem írnak elő semmiféle pozitív cselekvést, ám az „uralkodó parancsa” távol áll attól, hogy a törvényeknek meg kell felelniük racionálisan evidens elveknek, amelyek mentesek bármiféle „személyes önkénytől”.

Érdemes megjegyezni, hogy Oakeshott legalizmusa legalább olyan távol áll a „jobboldali” természetjog-természettörvény gondolkodástól (például Leo Straussétól),⁵³ mint a liberális változattól. Bármelyik természetjogi gondolkodásról beszéljünk is, mindegyiknél megjelenik a politikai rend létezését megelőző törvények tételezése.⁵⁴ A szkeptikus számára azonban „a kormányzat nem azért létezik, mert jó, hanem mert szükség van rá”.⁵⁵ A kormányzat létét nem lehetséges elvi vagy metafizikai elvekhez kötni, mert létezésének értelme praktikus, nem elméleti.

Oakeshott törvény uralma gondolkodásában a hatalom igazolása nem kötődik semmilyen speciális metafizikai, vallási, természetjogi tanhoz, és ilyenek nélkül a liberalizmus építménye (is) összeomlik. Ugyanakkor az is igaz, hogy a szkeptikus számára a kormányzás csak egy tevékenység a sok közül, és e tevékenység korlátozott. Oakeshott szerint a kormányzat abszolút (és másmilyen véleménye szerint nem is lehet),⁵⁶ ám ez nem jelenti azt, hogy *mindenható* is. A kormányzat abszolút mivolta a *felhatalmazásra* vonatkozik, míg mindenható jellege a *kormányzati tevékenységgel* van összefüggésben. Szemben a puritán, felvilágosult, aufklérista kormányzatokkal az abszolút szuverén által gyakorolt törvény uralma a békés, civilizált, rendezett élet fenntartásáért felelős, és másért nem. A szkeptikus kormányzásfelfogás tudatában van az ember intellektuális és erkölcsi tökéletlenségének, és csak

⁵¹ Lásd például Hayek 1991, 107–126. Gray szerint ez az elképzelés – hogy ti, a törvények, és ne emberek uralkodjanak – kölcsönöz egységet az egyébként sokféle klasszikus liberális elképzelésnek. Lásd Gray 1996b, 44.

⁵² Oakeshott: *Bevezetés a Leviatánba*. Uő. 2001, 329.

⁵³ Lásd Strauss 1999.

⁵⁴ Igaz, Oakeshott megjegyzi, hogy – a liberális természetjogi elképzelésekkel szemben – a „természet törvénye” vagy „Isten törvénye” minden kétséget kizáróan *törvények*, így ez esetben nincs ellentmondás. Uő. 1999, 154.

⁵⁵ Oakeshott 2020, 75.

⁵⁶ Uo. 69.

ezeknek megfelelő elvárásokat fogalmaz meg a kormányzással szemben.⁵⁷

Mindezzel együtt a szkeptikus által preferált kormányzat nem azonos az „éjjeliőr állammal”: „A gyenge kormány haszontalan, a szkeptikus felfogásban viszont az erős kormányt nem szabad összekeverni a hívő politika felé tett lépéssel [...] hatalma mértékét mindig behatárolja tevékenységi körének szűk volta.”⁵⁸ Szemben a liberálisokkal, akik pontosan, tételszerűen elő akarják írni, mihez van joga a kormányzatnak, és mihez nem, a szkeptikus nézet szerint ezek nem előre eldönthető dolgok, és erősen szituációfüggő, hol és mit kell tennie egy adott hatalomnak. Az azonban igaz, hogy Oakeshott törvény uralma idiómájában a kormányzat nem fogalmazhat meg a polgárok üdvözítésére, nevelésére vonatkozó célokat, és nem írhat elő számukra konkrét cselekvéseket.

5.

Egy további érv, amit a liberálisok használnak azon tézis védelmében, hogy Oakeshott maga is liberális volt, a társalgás metaforája.⁵⁹ Ám érdemes megjegyezni, hogy a társalgásban *módok* vagy *hangok* vesznek részt, nem egyének (még akkor is, ha nyilvánvaló, hogy a hangokat egyének tudják csak artikulálni, így kimondásuk során karakterük is individuális lesz); e módok vagy hangok cserélnek eszmét egymással, lépnek egymással interakcióba. Oakeshott problémája leginkább az volt, hogy csak bizonyos hangok – a tudomány vagy a gyakorlat hangja – jelennek meg, ezek dominálnak, aminek köszönhetően egyhangúvá válik a társalgás vagy monológga alakul át, kihagyva a többféle hang

⁵⁷ „A szkeptikus felismeri, hogy bármilyen behatárolt is a kormányzat hatóköre, a kormányzás mindig olyan tevékenység lesz, amire egy ember sem alkalmas teljes mértékben. Teljes érdeknélküliséget követel, ami mindig hiányzik. Így aztán bizonyos helyzetekben elfogadja a »korrupciót«, ha ez eszköz arra, hogy megelőzzék a veszélyesebb részrehajlást vagy a még veszélyesebb nagyravágyást.” Uo. 82.

⁵⁸ Uo. 76.

⁵⁹ Lásd főleg Oakeshott: *A költészet hangja az emberiség társalgásában*. Uő. 2001, 491–530.

által bemutatott többféle perspektívát. Minél több mód vesz részt a társalgásban, az annál gazdagabb lesz.⁶⁰

Ám Oakeshott társalgásmetaforájának semmi köze nincs a „deliberatív demokrácia” vagy a „kommunikatív cselekvés” elképzeléseihez. A társalgás ugyanis nem vezet következtetésekhez, nem érvelő, és nem születik a végén döntés. A társalgás ugyan része a politikának, de magának a társalgásnak nincs *célja* azon túl, hogy az abban részt vevők élvezik magát a tevékenységet, ez esetben a társalgást.⁶¹ Ahogy általában a tevékenységekről Oakeshott megfogalmazta, ezeknek *morális* karakterük van, ami azt jelenti, hogy nincs céljuk önmagukon kívül. A társalgás célja pusztán a társalgás élvezete, és nem egy racionális döntés vagy bármi hasonló elérése. Mint az a fentiekben láthatóvá vált, a döntéseket e társalgástól függetlenül egy szuverén, abszolút autoritás hozza meg.⁶²

A politika társalgásmivoltának hangsúlyozása egyrészt azt a célt szolgálja, hogy megvédje a modern racionalizmus egyedül a megalapozó, demonstratív, érvelést elfogadó álláspontjától,⁶³ és ennek következtében éppen hogy szemben áll a „deliberatív demokrácia” elvárásaival, amely ezt a racionális, demonstratív érvelést tételezi a legitim döntés előfeltételeként. Oakeshott társalgásmetaforája tehát pont, hogy nem igazolja a fent említett politikai irányzatok igényeit, sőt azokkal ellentétes. És még ha igaz is volna, hogy Oakeshott elképzelése hasonló a deliberatív demokrácia vagy a kommunikatív cselekvés elméleteihez,

⁶⁰ Oakeshottnál a költészet hangja a *poézis* hangja, azaz a kreativitás, játékosság, képes beszéd hangja. Ez egyben a többértelműség, metaforák, szimbólumok, sőt az ironia hangja is, amely ellenáll az ideológiák egyértelműsítési törekvéseinek. Itt ismét felhívnam röviden a figyelmet a rokonságra Arendt gondolkodásával, akinél szintén a többféle – mások által képviselhetetlen – hang, vélemény az, amely a politikát alkotja, és akinél szintén fontos kategória a *poesis*.

⁶¹ Oakeshott gondolkodásában markáns az a felfogás, hogy bizonyos tevékenységeket csak önmagukért, a tevékenység élvezetéért végzünk, nincs önmagukon túli *telosuk*. A társalgás metaforájában is ugyanez a felfogás jelenik meg.

⁶² Ami nem jelenti azt, hogy a társalgás szempontjai nem jelenhetnek meg a politikai döntésben, hiszen a józan ész azt diktálja, hogy a döntéshozó ugyanúgy nem sziget, ahogy a politikai társulás más tagja sem az: nem a politikai közösségtől, annak szempontjaitól függetlenül hoz döntéseket. Sőt ha ezt tenné, éppen hogy ellentétes lenne az Oakeshott által vallott felfogással, a racionalizmus által megfertőzött vagy éppen puritán „szent” uralkodó lenne a szuverén.

⁶³ „De abban hihetünk, hogy értelmezési hibáink majd ritkábban fordulnak elő és kevésbé katasztrofálisak lesznek, ha megszabadulunk attól az illúziótól, hogy a politizálás bármiben is több lehet, mint a sugalmazások követése; ez társalgás, nem pedig érvelés.” 2001, 164.

akkor is nem létezőnek kéne tekinteni a szuverenitással, autoritással, főhatalommal kapcsolatosszuverenitásról, autoritásról, főhatalomról szóló érvelését.

* * *

Befejezésül érdemes megvizsgálni, hogy Gray liberalizmust jellemző ismérvei mentén Oakeshott mennyire mondható liberálisnak.

1) Az individualizmus feltétele teljesül Oakeshott esetében: nemcsak a természetes jogokra hivatkozó irányzatokat bírálta, hanem a közöségelvű elképzelésekkel és a közjó politikájával is szemben állt. A kérdés az, hogy az individualizmus csak liberális lehet-e, vagy lehet más-milyen is. Oakeshott nem a radikális individualizmust képviselte, amely szerint a magabíró, autonóm, racionális egyén képes dönteni helyesről és helytelenről elszakítva konkrét viszonyaitól, hagyományaitól és kultúrájától. Világos, hogy Oakeshott egyéne egy adott tradícióban belül, annak kultúrájában nevelkedve, annak nyelvkészletét használva cselekszik, kockáztat és vállal felelősséget. Oakeshott gondolkodásának meglehetősen hangsúlyos eleme, hogy minden gondolkodás, minden cselekvés csak egy adott hagyomány koherenciáján belül értelmezhető, és ahogy nincs kiürített tudat és előítéletektől, előzetes tudásoktól mentes racionalitás, ugyanúgy nem létezhet konkrét közösségtől, hagyománytól mentes individuum sem. „Oakeshott individualizmusa, mint Hume-é és Montaigne-é, az igazság birtoklásával szembeni kételesen alapult, és nem az igazság birtoklásának magabiztosságán, mint Milton vagy Mill individualizmusa.”⁶⁴

2) Az egalitarizmus jelzője bajosan lehet érvényes Oakeshottira.⁶⁵ Mindössze annyiban nevezhető egalitáriusnak, amennyiben a szkeptikus hagyomány követőjeként nem gondolja, hogy a kormányzók „különleges anyagból lennének gyúrva”, vagy lényegileg különböznenek bárki mástól. „[A] szkeptikus politikában a kormányzat pusztán jóaka-

⁶⁴ Molnár 2001, 73.

⁶⁵ Az általa követett Hobbes egalitárius volt a következő értelemben: „A természet egyenlő testi és szellemi képességekkel ruházott fel minket [...] mindent összevéve az ember és ember közti különbség nem annyira jelentős, hogy ilyen alapon az egyik ember oly előnyöket követelhesen magának, amelyekre egy másik éppoly joggal igényt ne tarthatna. [...] És ami a szellemi képességeket illeti, úgy vélem, hogy e téren az emberek közti egyenlőség még nyilvánvalóbb, mint a testi erő terén [...] Ezt az egyenlőséget talán csak az önnön bölcsességünk felőli beképzeltség miatt tartjuk hihetetlennek [...] Hobbes 1970, 106.

rat és rátermettség dolga [...]”⁶⁶ Ez azonban nem jelent egalitarizmust, pusztán annak elutasítását, hogy volnának olyan kiválasztottak, akiknek természettől fogva jár a hatalom, és akik aztán ezt a hatalmat világjobbító projektek céljából korlátlanul használhatják (és a „rátermettség” önmagában is megkülönböztető jelző). Ezen túl azonban Oakeshott elfogadja a hierarchiát és az emberek közti különbségeket, aszimmetriákat, nem jelenik meg nála problémaként az egyenlőtlenség, annál inkább a szabadságot veszélyeztető egyenlősítési törekvések. Nemigen látom, hogy Oakeshottnak lehetséges volna egalitárius értelmezése.

3) Gray harmadik liberalizmus-ismérve az univerzalizmus volt, amelyről egyértelműen kijelenthető, hogy Oakeshott nem felel meg annak. Sőt ami azt illeti, Oakeshott teljes gondolkodása egyértelműen és erőteljesen szemben áll a politikai univerzalizmusokkal, és a konzervatív gondolkodás hagyományával egyetértésben a partikuláris, helyi tudásokat hangsúlyozza. Ez egyértelműen számúzi Oakeshottot a liberális szalonból, ugyanis „[a] liberalizmusnak elválaszthatatlan alkotórésze [...] a liberális alapelvek racionális tekintélye melletti univerzalista elkötelezettség, valamint egy olyan történelemfilozófia melletti univerzalista elkötelezettség, amely szerint [...] kizárólag a liberális intézményekben biztosítható az emberi fejlődés”,⁶⁷ továbbá „[a] liberális univerzalizmus [...] azt állítja, hogy az emberi jólét igazából csak a jellegzetesen liberális intézmények segítségével növelhető [...] Az univerzális érvényesség iránti igény nélkül a liberalizmus csupán egy meghatározott életforma párlatává válna: az alapul szolgáló meliorista történelemfilozófia nélkül pedig még az évszázados liberális hagyományokkal rendelkező társadalmakban sem indokolná semmi a liberális intézmények megőrzését [...] Akár tetszik nekik, akár nem, a liberális teoretikusoknak egy sajátos történelemfilozófiára kell támaszkodniuk, és univerzális érvényességet kell követelniük a liberális gyakorlat számára.”⁶⁸ Gray szerint tehát nem lehet valaki nem univerzalista és liberális, mert azzal a liberalizmus a felvilágosodásban fogant univerzálisan racionális erkölcs megvalósítása céljából elindított projektet tagadja meg. Ha valaki lemond az univerzalizmus igényéről, a liberalizmusról

⁶⁶ Oakeshott 2020, 80.

⁶⁷ Gray 1996a, 24.

⁶⁸ Uo. 125.

is lemond, és Gray szerint nem sikerültek azok a kísérletek, melyek mégis megpróbálkoztak ezzel.

4) A negyedik feltétel a meliorizmus, amelyről szintén kijelenthető, hogy Oakeshott nem vallotta annak hittételeit. Politikai gondolkodása a modernitás meliorista fanatizmusának és perfekcionizmusának bírálata volt. Nem lehetséges az intézmények tökéletesítése, ahogy az embereké sem. A *conditio humana* állandó, így a kormányzat feladata nem a haladás egy tökéletesebb jövő felé, hanem a béke és rend viszonyainak megőrzése, az emberek közti súrlódások mérséklése és a törvény uralmának fenntartása.⁶⁹ Oakeshott gondolkodása nemhogy összeegyeztethetetlen a liberális meliorizmussal, hanem egyenesen annak szöges ellentéte.

Látható, hogy Oakeshott a liberalizmus egyetlen feltételének sem felel meg, hacsak nem teszünk erőszakot vagy Oakeshott életművén, vagy a liberalizmus ismérvein. Az erőszak áldozata mindkét esetben felismerhetetlenné válik. Oakeshott nemhogy nem felelt meg ezen ismérveknek, hanem ezek bírálatából állt műveinek nagy része: a történelemfilozófia, a meliorizmus, a racionális demonstráció révén igazolható erkölcs és a természetes jogok vagy emberi jogok mind kritika tárgyává váltak műveiben.

Oakeshott gondolkodásából az viszont mindenképp leszűrhető, hogy létezik nem liberális (vagy konzervatív) individualizmus, valamint szabadságelvű konzervatív gondolkodás is, amely az utóbbi évtizedekben feledésbe merülni látszik. Ezért sosem árt újból elővenni műveit, mert időnként a konzervatívokat is érdemes emlékeztetni arra, hogy nem csak egy igaz út létezik.

Irodalom

- Canovan, Margaret 1997: Hannah Arendt as a Conservative Thinker. In *Hannah Arendt: Twenty Years Later*. Cambridge–London, MIT Press, 11–32.
- de Maistre, Joseph 2020: *Elmélkedések*. Budapest, Századvég.
- Gray, John 1996a: *Liberalizmus*. Pécs, Tanulmány Kiadó.
- Gray, John 1996b: *Post-liberalism. Studies in Political Thought*. Routledge.

⁶⁹ „[...] ha egyetlen úton haladnak, mindegy, milyen lassúnak érzik a haladást, vagy milyen hatalmas szüretre álmodoznak menet közben, perfekcionistaik”. Oakeshott 2020, 67.

- Hannah Arendt 1970: *On Violence*. Harcourt.
- Hayek, Friedrich August von 1991: *Út a szolgáshoz*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Hobbes, Thomas 1970: *Leviatán*. Budapest, Magyar Helikon.
- Horkay Hörcher, Ferenc 1996: *A skót felvilágosodás*. Budapest, Osiris.
- Hume, David 1994: Az eredeti szerződésről. In *David Hume összes esszéi II*. Budapest Atlantisz, 225–246.
- Kant, Immanuel 1985: *Az örök béke*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Kekes, John 1999: *A liberalizmus ellen*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Locke, John 1986: *Értekezés a polgári kormányzatról*. Budapest, Gondolat.
- Minogue, Kenneth 2008: *Alien Powers. The Pure Theory of Ideology*. ISI Books.
- Molnár, Attila Károly 2001: Bevezető. In Oakeshott, Michael: *Politikai racionalizmus*. Budapest, Új Mandátum, 73.
- Molnár, Attila Károly 2023: John Stuart Mill és a kánon. In uő.: *Idealisták és realisták*. Budapest, Századvég, 293.
- Nisbet, Robert 1990: *The Quest for Community. A Study in the Ethics of Order and Freedom*. ICS Press.
- Oakeshott, Michael 1999: The Rule of Law. In uő.: *On History and Other Essays*. Indianapolis, Liberty Fund, 151.
- Oakeshott, Michael 2001: *Politikai racionalizmus*. Budapest, Új Mandátum.
- Oakeshott, Michael 2003: *On Human Conduct*. Oxford University Press.
- Oakeshott, Michael 2020: *A hívő politika és a szkeptikus politika*. Budapest, Századvég.
- Paine, Thomas 1991: Az ember jogai. In Ludassy, Mária (szerk.) *Az angolszász liberalizmus klasszikusai*. Atlantisz, 7–38.
- Strauss, Leo 1999: *Természetjog és történelem*. Budapest, Pallas Stúdió.

